

MAGYAR PSZICHOANALITIKUSOK AMERIKÁBAN

*VILÁGPOLGÁRNAK SZÜLETETT...***(Portré Bak Róbertről)**Mészáros Judit**A név kötelez...*

Bak Róbert 1908-ban született, októberben. Abban az évben, amikor Ferenczi Bécsben meglátogatta Freudot, és e találkozással elkezdődött a magyar pszichoanalízis története. Véletlen egybeesés, vagy önkéntes kiemelés – mondhatja bárki. Egyfelől kétségtelenül így is van, másfelől azonban jelzésértékű, hiszen Bak Róbert élete sem szűkölködött az efféle szubjektív interpretációkban.

Azok közé a gyerekek közé tartozott, akiket születésükkor anyjuk arra a bizonyos gondolatbeli mérlegre tett, amelyet legfőbbképpen a szülői vágyak mozgatnak. Világrajövele pillanatában tekintélyes „súlyra tett szert” – nem úgy, mint a Kensington Parkba kiröppenő habkönnyű *Peter Pan*-ek. (Kelley-Lainé, 1997). Anyja az Anjou-királyok emlékére Károly Róbertként jegyeztette be az anyakönyvbe. A legkisebb királyfiként érkezett a családba. Neve, mintegy atyai örökségként a vértanúság emlékét hordozza a család történetében.

1739-ben a szenicei katolikus templomból egy falubeli férfi kegyzsereket lopott. A tolvajt az ítélet előtt – a kegyelem reménytelen ígéretével – rávették, hogy bűnrészességgel, illetve felbujtással vádolja meg a község három leggazdagabb zsidó családját. Ezt követően gyorsan kivégezték, majd a hamis vádak birtokában bebörtönözték a szenicei zsidó közösség három vezetőjét, közöttük Mózes Jákobot, a hitközség elnökét. Napok leforgása alatt

* A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 1998 októberi konferenciáján elhangzott előadás alapján készült. A kutatást a Woodrow Wilson International Center, Washington, DC és a Research Support Scheme of the Open Society Institute, Prága támogatta.

a koholt vádak alapján megkínozták, felakasztották, majd máglyára vetették valamennyiüket.¹ A zsidó közösség a hamis vádak elhangzása után nyomban levelet juttatott el III. Károly királyhoz, kérve a bécsi udvart, függesse fel az eljárást. A felvilágosult uralkodó jóllehet késlekedés nélkül vizsgálóbíróként küldött Szenicére, de megmenteni már nem tudta az áldozatokat. Haláluk után az udvar megbüntette a koholt vádak kitervelőjét,² és az áldozatokat a vértanúknak kijáró *szent* szóval tisztelték meg. Mózes Jákob leszármazottainak egy része a Ben Kádós: a Szent Fia megjelölést viselhették. A „b” és a „k” kezdőbetűk összeolvasásából keletkezett a *Bak* családnév (Hajdu Miklós, 1933).³

Az 1908 októberében világra jött kisfiút: Bak Róbert Károlyt – születése pillanatától – neve is kötelezte... Unokaöccse szavait idézve: „életnagyságúnál nagyobb figuraként tűnt fel”.

A nagypapa – Bak Izrael – budapesti hitoktató, írástudó ember a reformzsidóság törekvéseinek aktív képviselője, imakönyveket fordított héberről magyarra. Gyermekai közül *Bak Soma* volt Róbert *apja*.

Az anya – Brück Irén – anyai ágon a neves bécsi-berlini Brill családból származott. A családban a férfiak orvosi pályára léptek. Róbert a harmadik generációt képviselte az orvosnemzettségben. Brück Irén egyszerre volt „híres szépasszony” (Bak János, 1988) és a cselédekkel alföldi akcentussal ferelmesen perlekedő nagysága, amint „fejihő teremtem” rosszállással adott nyomatékot elégedetlenségének a családi ebédeken. Kitűnő – főleg anális malacságokkal teli – vicceket mesélt, hol németül, hol magyarul. A viccek és a kulináris élvezetek kitüntetett örömforrásokat jelentettek életében. Ínyenc és megrögzött nassoló volt. A legkisebb Bak fiú sok mindenben követte tekintélyes anyját. Nemcsak az anyai ágon tradicionális pályaválasztásban és világpolgári törekvésekben, hanem az élet orális élvezeteiben is.

Róbert szavakkal dolgozott, pipázott és hamisítatlan gourmet lett.

A három Bak fiú

A fennmaradt *családi kép* – a 20-as évek közepéről – tipikus nagypolgári enteriőr. Róbert apja kifinomultan elegáns öltönyben, hanyagul keresztbe tett lábbal ül, ujjai között lazán tartott cigarettával. Az elsőszülött Loránd

¹ Középkori bűnvádi eljárásoknak megfelelő módszerekkel ölték meg őket.

² ...várúr grófját megfosztotta a *ius gladii*: az élet-halál fölötti bíraskodás pallosjától.

³ Köszönöm Bence Györgynek, hogy a könyv egy antikvárpéldányára felhívta a figyelmemet.

mellett a „legkisebb fiú”, a legmagasabb, a büszke tekintetű Róbert áll, majd a tekintélyt parancsoló, impozáns termetű anya következik. A bal szélén Miklós látható, aki a húszas éveinek elején jár. (Lásd családi fotó.)

Loránd (Lala), Miklós és Róbert kis korkülönbséggel született 1903 és 1908 között. Lala az elsőszülött – a többgyermekes családok tradicionális szereposztásának megfelelően – a jó fiú, a berzsenyis mintadiák. A Kommun alatt elszavalta Adyknak „A proletárfiú verse” című költeményét, amiért, a Tanácsköztársaság bukását követően, még a mintadiákot is kirúgták a gimnáziumból. Ezzel a történettel és a fehérterror idején bevezetett numerus claususszal sok választása nem maradt. A magyar történelem huszadik századi első emigrációs hulláma őt is Németországba a weimari köztársaságba sodorta. Lipcsében és Münchenben tanult tovább.

Róbert „minden családi emlék szerint rendetlen, szemtelen, dobálódzó, a világ rendjét lábban tipró fiatalember” (Bak Jánossal készült interjú, 1988). A mama kedvence, a nagyra nőtt „Benjámín”. Apjával a kapcsolata meglehetősen hűvös maradt. A mindig elegáns, legtöbbször fekete kabátot és fehér selyemsálat viselő apa tipikusan polgári életformát élt. Napközben új-

ságot olvasott, esténként megjelent a Lipótvárosi Casinóban. Igazi perfekcionista lévén, számára Martin Luther németje és az Oxford English jelentette a színvonalat. Ezt követelménnyé tette családjában is. Bak Soma nem szívelte legkisebb fia csapongó életvitelét, ad hoc utazásait. Csalódottsággal keveredett dühöt váltott ki belőle, mikor Róbert megszakította jogi tanulmányait. Számára harmadik fia komolytalan, kiszámíthatatlan ember volt, aki ráadásul még az orvosi pályán belül is oly zavaros dolgokkal foglalkozott, mint a pszichiátria. Nem szerette Róbert ostoba könyvvásárlásaait és legkiváltképp költségeit. Soma gyűjtögette a pénzt, simogatva rakta le a százpengősöket, Róbert szórta. Sok mindenben ellentette volt mindannak, amit apja képviselt.

Miklós, a középső fiú nem tanult jól, de zenei őstehetségnek számított. Remekül zongorázott. Általában magába zárkózottan elvonult szobájába, de csendes félrehúzódságát olykor heves dühkitörések törték meg. Furcsaságait az iskola elnézte, tartósan munkát azonban már nem tudott vállalni. Róbert először Miklós mellett találkozott a szkizofrénia tüneteivel. A család biztonságot, a rózsadombi ház (Bimbó u. 49.) önálló lakrészt és védelmet biztosított Miklósnak.

A pályakezdés

Róbert 1925-ben érettségizett, majd egy szemeszter után otthagya a jogi fakultást, 1926-ban a bécsi orvosegyetemen kezdte meg orvosi tanulmányait. Rezidensként a Magyar Királyi Ideg- és Elmegyógyintézetben (1933–1935),⁴ majd a Balassa utcai Ideg- és Elmeklinikán dolgozott (1933–1940). Pszichiáterre válásában bátyja betegségének megértése erős motivációt jelentett. Kíváncsiságát a pszichoanalízis iránt sógora, Pfeifer Zsigmond keltette fel, és Pfeifer mutatta be Bak Róbertet Róheim Gézának is. Életre szóló barátság alakult ki közöttük. (Walter A. Stewart, 1975). Ezek a korai hatások érlelték Bak Róbert érdeklődését a pszichoanalízisen belül a szkizofrénia kezelése és teoretikus megközelítése felé. Ennek nyomai magyarországi tevékenységében éppúgy nyomon követhetők, mint New York-i pszichoanalitikusi tevékenységének tematikájában.

Első tudományos cikkét a szkizofrénia inzulinkezeléséről írta (*Gyógyá-*

⁴ Ma: Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet.

szat, 1934). Kiképző analizisét Hermann Imrénél folytatta, esetmegbeszélésekre Kovács Vilma és Bálint Alice legendás szemináriumaira járt, Kovácsék naphegyi villájába. Kovács Vilma, Ferenczi tanítványaként és saját személyiségéből fakadóan is olyan atmoszférát teremtett, amelyre Székács István így emlékezett: „még a kritika is – a nagyon is szigorúan vett esetismertetések során – egy-egy simogatás volt. Kreatív és szorongásmentes légkörben dolgoztunk”. A pszichoanalitikus kandidátusok szemináriuma után az „ifjú titánok” – ahogy magukról gondolkodtak: Bak Róbert, Pető András és Schönberger-Székács István – még órákon keresztül folytatták a beszélgetést, mellesleg haza-haza kísérgettek egymást, hogy ne csak úgy céltalanul bolyongjanak Buda és Pest között, de valójában éjszakába menő vitáikat nem tudták félbeszakítani. (Székács Istvánnal készült interjú, 1998)

Amikor Gyömrői Editnek komoly nehézségei támadtak József Attila pszichoanalitikus kezelésében, segítségül sietett Gyömrői nagybátyja, a Magyar Pszichoanalitikai Egyesület elnöke, Hollós István. Hollós kérte meg a fiatal Bak Róbertet, vegye át József Attila, akkor már a Siesta szanatóriumban folyó kezelését. Sok tanulmány és kötet jelent meg azóta József Attila elmeállapotáról. Bak – amint azt cikkei tanúsítják – élete végéig szkizofréniának tartotta a költő betegségét. Sokat idézett amerikai tanítványainak József Attila költészetéből.

Pszichoanalitikussá érése történelmi pillanatban következett be. 1938 júniusában vették fel a magyar egyesület tagjai közé. Két hónap múlva, augusztusban került sor a kiemelkedő jelentőségű nemzetközi pszichoanalitikus kongresszusra Párizsban – az utolsó konferenciára a háború kitörése előtt, az utolsóra Freud és sok európai analitikus életében. Európának, Ausztria márciusi megszállását, az Anschlusst követően szembe kellett néznie a náci uralom térhódításával. Párizsban az európai analitikusok emigrációjának kérdése uralta a szakmai előadások közötti megbeszéléseket. (Mészáros, 1998a) Bak itt debütált nemzetközi fórumon: a „Regression of ego-orientation and libido in schizophrenia” című, nagy sikerű előadásával, amely mind a mai napig a sokszor idézett tanulmányok között szerepel (Bak, 1939). Minden bizonnyal a Párizsban elhangzott, majd hamarosan az analitikusok nemzetközi folyóiratában publikált előadás magyar verziója volt Bak Róbert tagsági székfoglalója a magyar egyesületben.

Munkaszolgálat és emigráció

A magyar analitikusok között nyáron megoszlottak a vélemények a veszélyt illetően. 1939 januárjára azonban már kevesekben maradt kétség a

korábban meghozott zsidóellenes törvény után.⁵ Bálint Mihály és Alice januárban végleg elhagyták Magyarországot. Hollós István segítségével elindult a kivándorlási kérelmek eljuttatása a nemzetközi egyesület elnökéhez, Ernest Joneshoz. (Mészáros, 1998b)

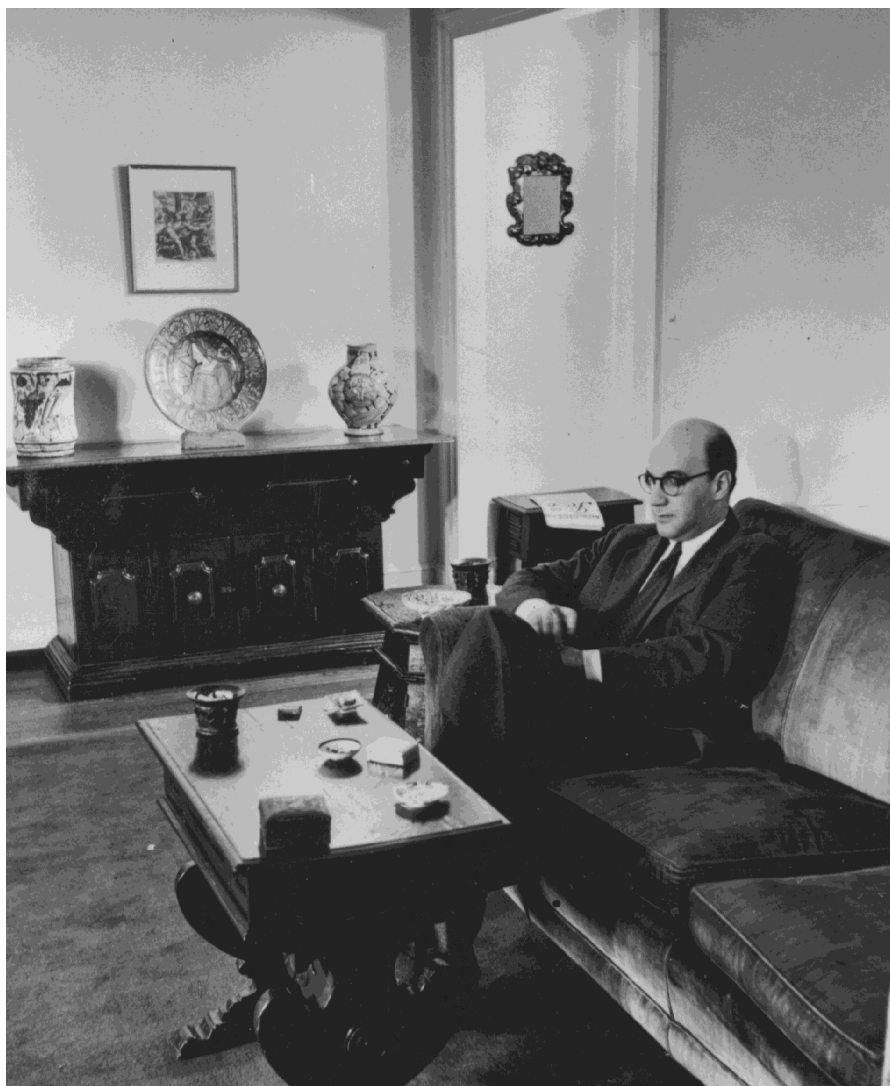
Magyarország felállította a zsidó munkaszolgálat rendszerét, amely a Bak testvéreket is érintette. Valamennyiüket. Lorándot és Róbertet 1940-ben Erdélybe vitték munkaszolgálatba. (Miklóst Róbert körültekintő intézkedései kapcsán Benedek László professzor sokszor elbújtatta a Siesta szanatóriumában.) A családi legendárium úgy tartja, hogy Róbert, akit századorkosként Erdélyben valamilyen parasztházban szállásoltak el, egyszer csak közölte, hogy egy olyan országban, ahol az embert arra kényszerítik, hogy fürdőszoba nélkül legyen, ott előbb-utóbb agyon is verhetik... Onnan el kell menni. (Bak Jánossal készült interjú, 1988) Róbert tehát eldöntötte, hogy emigrál, amelynek technikai lebonyolítása nem volt egyszerű, hiszen zsidó munkaszolgálatosként nem hagyhatta el az országot. Volt azonban egy nem technikai probléma, egy komoly kapocs, ami még évekig ide kötötte – az anyja. Róbert kísérletet sem tett arra, hogy az emigrációt válassza, míg az édesanyja élt – mondhatjuk úgy is, hogy előbb anyjának kellett „elmennie”... Apja külügyminisztériumi kapcsolatain keresztül sikerült útlevelet szereznie. Feleségével, Kántor Pepa színésznővel először Spanyolországba utaztak, ahol nagynénje (Ilona néni) fia⁶ élt. Unokaöccse támogatásával jutott fel arra a legendássá vált utolsó casablancai hajóra, amely a *Casablanca* című film révén a szerelem és szabadság szimbólumává vált. Bak Róbert és felesége 1941. június 7-én, Amerika háborúba lépése előtt szinte pillanatokkal érkeztek Manhattanbe.

New York City

New York hamar befogadta Bak Róbertet, aki csakhamar valódi New York-ivá vált. Elegáns rendelője a Fifth Avenue 985. alatt sokaknak emlékezetes hely maradt.

⁵ Az első magyarországi zsidótörvény (1938. április 8.) az értelmiségi pályák jelentős részében kamarai tagsághoz kötötte a zsidó vallásúak működését, s egyben arról rendelkezett, hogy az orvosi, ügyvédi, mérnöki, a sajtó-, valamint a színház- és filmszakmai kamarákban számarányuk nem haladhatja meg a 20%-ot.

⁶ Bak Róbert unokaöccse, Guilio Szegő (Szegő Gyula) igen befolyásos ember, a Magyar Láng Gépgyáron keresztül Franco tábornok hadiszállítója volt.

A magyar analitikusok közül akkor már évek óta New Yorkban élt Lóránd Sándor és Radó Sándor. A második emigrációs hullámmal érkezett többek között Róheim Géza, Hann-Kende Fanny és Feldmann Sándor is a New York-i egyesületbe. Az Amerikai Pszichoanalitikusok Egyesülete egyedülálló szakmai összefogást kezdeményezett, amikor felállította az „Emer-

gency Committee on Relief and Immigration” elnevezésű szervezetét abból a célból, hogy támogassa 1938 és 1941 között az európai analitikusok emigrációját és letelepedését az Amerikai Egyesült Államokban. (Mészáros, 1998a) Bak Róbert is kapcsolatba lépett az Emergency Committee-val, amely a kezdeti időben anyagi segítséget nyújtott, amit Bak – mint mindenki, aki később integrálódott –, visszafizetett.

Bak Róbert 1943. áprilisban lett tagja a New York-i Pszichoanalitikus Egyesületnek, és gyors karriert futott be. A New York-i Pszichoanalitikus Intézetben 1944-ben került előadói státusba, majd 1945-ben Radó meghívta a Columbia Egyetemre az általa egy évvel korábban kialakított Pszichoanalitikus és Pszichoszomatikus Klinikára – külsős óraadónak.⁷ Bak 1947-től kiképző analitikus, egy évtizeddel később a New York Pszichoanalitikus Egyesület elnöke. A magyar analitikusok megbecsülését jelzi, hogy három magyar elnöke is volt az egyesületnek: Lóránd Sándor (1947–1948), Bak Róbert (1957–1959) és Pető András (1975–1977).

Bak Róbert – ahogyan kortársai látták

Tanítványai és kollégái mindig kitérnek Bak előadásaira: elegáns és provokatív stílusára. Híresen intoleráns volt mindenfajta tökéletlenséggel szemben – kivéve, ha páciensekről volt szó. Perfekcionizmusa figyelemfelhívó és feszültségkeltő volt. Impozáns, erőteljes és ironikus egyéniségének hatása a szemináriumokon, előadótermekben, vagy előkelő éttermekben egyaránt ugyanazt váltotta ki: csodálattal teli döbbenetet, olykor „ájult csodálatot” (Nemes, 1995). Olykor – akkor, amikor Bak is ezt akarta: a döbbenet a valóság nyers, leplezetlen felmutatásából származott. Bak nyersségének jellegzetessége az iróniába burkolt agresszió... a gúnyos, a formailag elegáns cikizés! Egyik tanítványa szemináriumának egykori résztvevőjeként így emlékezik: „Az év végén az összes rezidenst meghívta az utolsó óra után vacsorázni egy lélegzetelállítóan elegáns helyre. Abszolút csórók voltunk, mint a rezidensek általában bárhol a világon. Végigszorogtunk a vacsorát, mert ugye világos volt, hogy minden falat temérdek pénzbe kerül. Voltunk vagy tízen. Bak persze a végén az egész számlát kifizette – grand seigneur-

⁷ Radó nagy konfliktusokkal vált ki a New York-i Pszichoanalitikus Egyesületből, amely a legkonzervatívabb amerikai egyesület lévén nehezen viselte Radó eltávolodását a freudi ösztönteóriától. Radó ún. „adaptációs elméletében” teret nyitott fiziológiai, ill. tanulás-lélektani folyamatoknak.

i eleganciával és azzal a finom agresszióval, amit a következőképpen lehet lefordítani: »nekem van, nektek nincs, ez a realitás része, tehát én meghívlak titeket, ha rosszul érzitek magatokat, az a ti bajotok!«» (Bennett Simonnal készült interjú, 1995)

Bak a realitás hangsúlyos felmutatásával sértett, bántott másokat. „... a közép-európai szegényezés nem az övé volt”. Unkaöccse visszaemlékezésében megelevenedett nagybátyjával kapcsolatban egy történet: „... [nekünk] el kellett menni egy meleg, poros, ronda helyre egy koffert elhozni, amit Budapesten adtunk fel, és az borzasztó volt számomra. Persze Robinak volt egy bérelt, hatalmas amerikai autója, nekem meg akkor volt a közép-európai ügyetlenségem és rászorultságom. Olyan mértékben voltam zavarban, hogy ez Robit a legundokabb és legkegyetlenebb ugratásokra készítette. Valahogy azt akarta mondani, hogy öregem, hát ez van, te nem tudsz egy ilyen nagy amerikai autót vezetni, én felajánlottam, nincs mit tenni, ez a világ realitása. Szentségelünk, hogy meleg van, meg por van, de ez így van, és ezt nem kell letagadni.” (Bak Jánossal készült interjú, 1988)

A valóság része Bak identitáskonstanciája, a „vag yok-aki-vag yok” hangsúlyos képviselője is. „Róbert imádt a bosszantani, cikizni az amerikaiakat azzal, hogy honnan jött. Emlékezetes, hogy egy fogadáson New Yorkban a Metropolitan Múzeumban ott volt Spielman érsek, és a magyarok is szép számmal, akiket bemutatnak a láthatóan kellemetlenül fontoskodó érseknek. Bak Robinak az érsek valami olyasmit mondott: »Ááá... úgy látom, hogy te magyar le származott vagy, nemde?, mire Robi: I am a Hungarian, I am a Budapest Jeeeeeew – csücsörítve!!« Shocking – mondaná bárki – mint ahogy az is volt. Amerikában az volt a mulatsága, hogy – akkor sokakkal szemben – esze ágában sem volt az asszimilációért lejsztozni.” (Bak Jánossal készült interjú, 1988)

Nem tévedünk nagyot, ha azt gondoljuk, hogy a csodálatkiváltás permanens igényének forrása, a Baktól elválaszthatatlan narcisztikus megnyilvánulások (Stein, M. 1974) az anyai elvárások nagyságához, a korai megmérettetés súlyosságához kapcsolódik. A mama túl sokat kívánt tőle, túlságosan is a saját kielégülésére törekedett legkisebb fiában, a „királyfiában”. Baknak sokat kellett tennie ahhoz, hogy szét tudja választani anyját és magát. Talán ennek a belső törekvésnek a reminiscenciája a realitással történő állandó konfrontáltatás: az agresszív szembesítés is! A cikizés! Tudjuk, hogy a perverziók tanulmányozása intenzíven foglalkoztatta, és több szemináriumot is vezetett ebben a témában a fiatal kollégák számára. A szemináriumokon a korai tárgykapcsolatok és a korai agresszív megnyilvánulások motívumai kerültek a középpontba. Bak ebben úttörő volt. Úgy gondolta, hogy a szexualitás részévé válik annak az elsődleges törekvésnek, amit a tárgy megtartása jelent, például a paranoiában és a mazochizmusban.

A gyermekek a korai agresszióval meg akarják tartani az anyát, hogy azután azt tegyenek vele, ami csak jólesik. *A korai agresszió az anya feletti kontrollt szolgálja* (interjú Stanley Riklinnel, 1996).

A korai agresszióval történő megbirkózás központi helyet foglalt el minden valószínűség szerint Bak életében is. Nem véletlenül mondogatta, hogy az ő infarktusa – pszichoszomatikus eredetű. Az első infarktuson negyvenévesen esett át. Jó barátja, Heinz Hartmann úgyszintén infarktussal küzdött, de míg Hartmann ezt biológiai természetűnek tartotta, Bak lélektani forrásból eredeztette: van valamiféle agresszió, ami soha nem tud kiürülni. A soha-ki-nem-ürülő-agresszió központi helyet kapott Bak teoretikus munkáiban és viselkedésének narcisztikus megnyilvánulásaiban.

Érzékletes történetet mond erről egykori tanítványa, Stanley Riklin. Egy szemináriumi estén, a korai hetvenes években,⁸ Striklin a következőkkel fordult Bakhoz: „Bak doktor, olvastam a cikkét, és valamit nem értek benne” „Miért nem olvassa el még egyszer?” – zárta rövidre Bak. És nem magyarázta el...

Ugyanakkor nagy toleranciával beszélt a korai patológiás állapotokról, a pszichózisokról és perverziókról, igyekezett ezeket a súlyos állapotokat életközelivé tenni. Elmondta, látta, hogyan alakul ki a pszichózis barátainál – itt nyilván testvéréről, Miklósról is szó volt, jöllehet róla soha nem tett említést. Látta kialakulni a drámai erejű folyamatot, látott embereket belezuhanni a mély regresszióba, anélkül hogy aktuálisan bármilyen traumatikus szituáció megelőzte volna a pszichózis kialakulását. Viccelt is erről: „egyáltalában nem akarom azt a benyomást kelteni, hogy valamennyi barátom pszichotikus volt, de ismertem néhány embert, aki hirtelen mély regresszióba került, és soha nem tudott kijönni belőle” (Bak, 1971).

A pszichózisok és perverziók a tárgykapcsolat-elmélet tükrében

A pszichózis és a perverzió jelenségét igyekezett a pszichoanalitikus lélektani fejlődési folyamatmodell részévé tenni. Erről így gondolkodott: A realitás- és a tárgykonstancia egymással összefüggő viszonyban állnak, hasonlóan, mint a tárgy és az őt jelölő szó. A libidó által megszállt tárgy megváltoztatja az agresszív impulzusokat, és módosítja a kiürülés formáját. A megszállt tárgy különös pozícióba kerül, megtartása fontosabb lesz, mint az agressziókiélési szükséglet. Ezzel az egyén növeli a frusztrációtű-

⁸ Ez a szeminárium Bak Park Avenue-i lakásán volt, a 86. utca magasságában.

rő képességét – a toleranciát. Az agresszív készlet kiürülésének lehetőségét az én és nem a felettes-én kontrollálja. A tolerancia képességének kialakulásakor a tárgy megtartása érdekében a rombolási szándék csökken, és ezáltal mérséklődik az intrapszichés konfliktus. Az eredmény az lesz, hogy egy jó színvonalú tárgykapcsolatban – ami konstans érdeklődést is jelent – a munkaképesség nem interferál az ösztönkésztetésekkel, így magas szintű másodlagos autonómia valósítható meg. Az agresszív ösztönkésztetésekkel szemben stabil ellenállás alakul ki, és a sikeres elfojtás az ellenállás domináns formájává válik.

A tárgykonstancia kialakulása függ a szelf- és tárgyrepresentációk szeparációjától. A korai tárggyal összefolyt identifikációk benne maradnak az ösztönön archaikus rétegeiben. *A tárgykonstancia és az énerő egymástól elválaszthatatlanok. Az énerő központi meghatározója éppen a tárgykonstancia mértéke.* A szkizofréniában és a perverziókban a problémák éppen a tárgykonstancia hiánya miatt alakulnak ki. A pszichózis kialakulásában a regresszió fejlődésileg igen korai stádiumra történik, ahol az én és a tárgy még összefolynak, tehát gyakorlatilag nincs tárgyrepresentáció. A perverzióban már kialakul a tárgy intrapszichés reprezentációja, de sérül a szeparáció a szelf- és a tárgyrepresentáció között. (Bak, 1971)

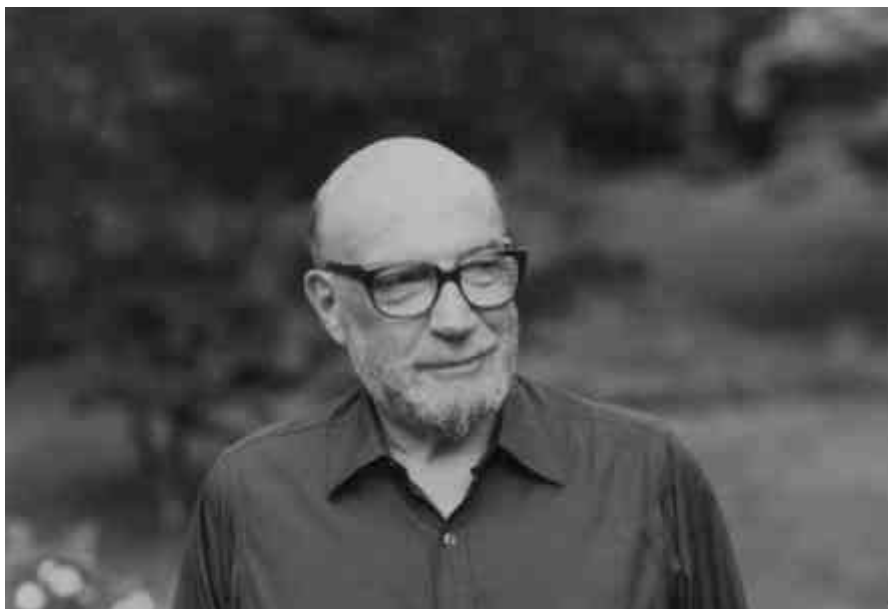
Szerelem és tárgyvesztés

Pár évvel a letelepedésüket követően feleségével, Pepával hangos válással fejezték be kapcsolatukat, New Yorkban.

Nagy sokára érkezett el Bak életében egy másfajta szerelem. Zimmerman Mancí. A „matchmaker” mindkettőjük művészi érzékenysége, európai kultúrája és gyűjtőszennvedélye volt. Bak kezdetben a habán korsókat, később a majolikát gyűjtötte. Híres majolikagyűjteményét a legnevezebb aukciós házak jegyezték. Bak sokszor megfordult Zimmermann Mancí New York-i régiségkereskedésében. Mancí a Picasso-hagyaték amerikai dílereként közismert üzletasszony volt, de Bakot nyilvánvalóan európai eleganciája, a bécsi kulturális háttér és a közös magyar nyelv is vonzotta. Kapcsolatuk Bak életében az első kiegyensúlyozott, elmélyült nagy kötődést jelentette, valódi szerelmet egy asszony iránt. New York legpompásabb apartmanjaiban külön-külön éltek, sohasem költöztek össze. Baknak minden bizonnyal ez a távolság volt az optimális.

Talán a sors legkegyetlenebb fintorai közé tartozik, hogy nincs tekintettel belső fejlődésünk folyamatára. Pár évig tartó boldogságának az asszony hirtelen halála 1971 tavaszán véget vetett.

Nem sokkal ezt követően került megrendezésre a hagyományos Freud előadás-sorozat a New York-i Pszichoanalitikus Intézetben. Barátai, kollégái is osztoztak Bak váratlan vesztésében, unokaöccse emlékeiben pedig így elevenedik meg e fájdalmas időszak nagybátyja életében. Akkor, talán éppen az előadás-sorozat idején döntötte el – öreg lesz. Szakállt növesztett. Volt már előtte is szakálla, de akkor *nagy* fehér szakállt növesztett, és Mancsi lányának kisgyerekével nagypapásdit kezdett játszani (Bak Jánossal készült interjú). Attól kezdve sok „kisgyerek számára a szeretetteljes, szelíd és nagyon figyelmes nagypapa szerepét alakította ki” (Stein, 1974).

Bak Róbert a 21. Freud Ünnepi Előadássorozaton, 1971. április 13-án, élete legszebb, tudományosságában is lírai előadását tartotta – a jelen számban közölt – „Szerelem és tárgyvesztés” címmel (Bak, 1973). Bak gyászolt, és mint ahogy a legkreatívabb gondolkodók fájdalmából oly gyakran „mű” született – a legolvasottabb Bak-tanulmány.

A gyász a szeretett személy halálát követően valóságos tárgyvesztésben jön létre.

A melankóliában is történhet valóságos tárgyvesztés, de ott már nagyobb arányban az intrapszichés és szimbolikus tárgyrepresentációk vesztését

erősíti fel a tárgyvesztés – írja, majd felteszi a szokatlan kérdést: „Hol van a tárgyvesztés a szerelemben?”

És hol a patológia a szerelemben? – kérdezte Ferenczi 1901-ben a „Szerelem a tudományban” című cikkében. Ferenczi zseniális intuitivitásával vette fel a „határeseti” problémát a szerelem lélektani dinamikájában eképpen: „A szerelem ugyanis ...egy »határterület« az emberi lélek egészséges és beteg állapota között.” Majd ezekkel a szavakkal folytatta: „A szerelem tudományos pszichológiája még megíratlan – ha egyszer egy tudós ezzel foglalkozni kezd, nem lehetetlen, ... hogy ugyanazon a nyomon fog haladni, amelyet a lélek kóros elváltozásainak vizsgálatánál szoktunk követni...” (Ferenczi, 1999, 77).

Bak válasza mind saját, mind Ferenczi által a századfordulón felvetett kérdésre a következő: „... »a szerelem« egy borderline állapot, általában átmeneti, amelyben a realitás eltorzul a tárgy túlértékelődése következtében, amikor is a szelf-reprezentációk a katexistól megfosztódnak és az ego anticipációs működése kimerül.” (Bak, 1971, 235)

Az orgazmusban, ahogy Bak erről gondolkodik, a tárgy és a tárgyreprezentáció elkülönülése mindkét nemnél megszűnik – (Ferenczi a *Thalassá*-ban csak a férfiak élményéről beszélt így). Az orgazmusban a szelf és a tárgy összeolvad, a libidó és az agresszió egyidejűleg kiürül az ösztönfúzióban, de a megfelelően erős én képes tolerálni a szelf pillanatnyi feloldódását, az ősi differenciálatlan állapotba történő regressziót. Ez az az állapot, amit a franciák *le petit mort*-nak, kis halálnak hívnak, amely minden orgazmus velejárója.

Bak életében nem jött több megvalósult szerelem, amikor az agresszió és a szexuális vágy kompromisszumot tud kötni a tárgymegtartás érdekében. De egyszer még megérintette a szerelem érzése. Az utolsó legenda szerint, plátói szerelmének tárgya egyben a háziasszony szerepét is betöltötte abban a hatalmas washingtoni házban, ahova a szeptemberi ragyogó hétvégére Bak is hivatalos volt. Nos, ekkor Bak nem állt ellen önagressziójának... Mint mindig, abban a jó hangulatú vendégeskedésben is, előző este rengeteget evett és ivott – természetesen tudva jól, mennyire tilos ez a számára. Szóval mulatott, mint mindig, kokettálva a veszéllyel és egyben fittyet is hányva neki. Másnap késő délelőtt a háziasszony a vendégeket a reggelihez szólította. Bekopogott hozzá. Válasz nem jött – soha többé. Úgy mondták, elfelejtette bevenni az esti gyógyszereket. Lehetséges. Mint ahogy az is lehetséges, hogy az utolsó szeretett lénynak adta oda magát. Margaret Mahler, régi jó barátja gyászbeszédében úgy mondta: kegyelmi állapotban halt meg, álmában. Azt a bizonyos agressziót, ami mindig is benne rekedt – azon a washingtoni hétvégén 1974. szeptember 15-én, egy hónappal 66.

születésnapja előtt – nem szelídíthette meg a beteljesülésben történő feloldódás gyönyöre.

Szenvedélyes, romantikus férfi volt, páratlan iróniával saját magát illetően. (Stewart, 1975) John Gedo szavaival: „Vitathatatlanul egy *bon vivant* volt, értelmiségi és világpolgár.” József Attila szarkasztikus mondata: „Éltem, és ebbe más is belehalt már” – nem hangzott idegenül számára.

IRODALOM

- BAK RÓBERT (1934): A szkizofréria inzulinkezelése. In: *Gyógyászat*, 74: 105–107.
- BAK RÓBERT (1939): Regression of ego-orientation and libido in schizophrenia. In: *Int. J. Psycho-Anal.*, 20: 64–71.
- BAK RÓBERT (1971): Object-relationships in Schizophrenia and Perversion. In: *Int. J. Psycho-Anal.*, 52: 235–242.
- BAK RÓBERT (1973): Being in Love and Object Loss. In: *Int. J. Psycho-Anal.*, 54: 1–8., valamint jelen számunkban.
- FERENCZI SÁNDOR (1999): *Ferenczi Sándor. A pszichoanalízis felé.* (Szerk.: Mészáros Judit.) Budapest: Osiris.
- HAJDU M. (1939): Szeniczei Savuót. A Hónig-Hónig és Back család történetéből. In: *Múlt és jövő.*
- KELLEY-LAINÉ, K. (1997): *Péter Pan, avagy a szomorú gyermek.* Budapest: Filum.
- MÉSZÁROS JUDIT (1995): Bennett Simon-interjú. Kézirat.
- MÉSZÁROS JUDIT (1996): Stanley Riklin-interjú. Kézirat.
- MÉSZÁROS JUDIT (1998): Székács István-interjú. Kézirat.
- MÉSZÁROS JUDIT (1998a): Törések és folyamatosságok a magyar pszichoanalízis történetében. In: Flaskay Gábor (szerk.): *Határhelyzetek.* Budapest: Animula. 71–86.
- MÉSZÁROS JUDIT (1998b): The Tragic Success of European Psychoanalysis: „The Budapest School”. In: *International Forum of Psychoanalysis*, 7: 207–214.
- MÉSZÁROS JUDIT–ERŐS FERENC (1988): Bak János-interjú. Kézirat.
- NEMES L. (1995): Bak Róbert pályaképe három tükörben. In: Lukács Dénes (szerk.): *Irányzatok és kutatások a mai magyar pszichoanalízisben.* Magyar Pszichoanalitikus Egyesület konferenciájának kiadványa. Animula, 38–42.
- STEIN, M. (1974): Obit. Kézirat.
- STEWART, W. A. (1975): Robert C. Bak, M.D. 1908–1974. In: *Psychoanalytic Quarterly* 44(4): 638–639.